

עניין הנדרים והשבועות

וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה ה' לאמר. איש כי ידור נדר לה' או השבע שבועה לאסר איסר על נפשו לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה...

(במדבר ל, ג)

בבואנו לעסוק ביסוד המחשבי של סוגית נדרים ושבועות, עלינו לעסוק בכמה שאלות יסוד: מהו הנדר, ומה ההבדל העקרוני בינו לבין שבועה. מתי נודרים ולשם מה והאם יחס התורה לנודר הוא חיובי או שלילי. בשאלות אלו ננסה לנגוע במאמר זה.

הציווי לראשי המטות

כבר בתחילת פרשת נדרים מתעוררת השאלה מדוע הדברים נאמרים דווקא לראשי המטות, ולא לכל עם ישראל ישירות, כפי שנהוג בכל הציווים שנוגעים לכל האנשים בעם.

בביאור עניין זה נכתבו שלוש דרכים:

א. **הגמ' בנדרים** (עח.)¹ למדה שהדברים נאמרו דווקא לראשי המטות שהם אלו שצריכים ללמדם במיוחד כיון שרק יחיד מומחה מתיר את הנדר ואלו הם ראשי המטות, דהיינו מנהיגי העם שממונים על התרת הנדרים.

ב. **הרמב"ן** הוסיף שאין צורך ללמד את כל בני ישראל את אלה הדינים, ואף ראוי להימנע מכך, כדי שלא ינהגו קלות ראש בנדרים, ויזלזלו בהלכות הללו כיון שסוף סוף ניתן להתירם ע"י חכם, לכן נאמרו הדברים רק לחכמים שצריכים לדעת היטב את הלכות ההיתר, ולא להמון העם.

ג. **המדרש** (במדבר רבה) הלך בדרך אחרת לגמרי. עד כה בדרכים הקודמות הודגש הצורך בחכמים כדי להתיר את הנדר, אך במדרש, יובא להלן, מודגש שרק אנשי המעלה ראויים לידור נדרים ואין להמון העם להתעסק כלל בדרך מיוחדת זו של נדרים. לכן נאמרים הדברים דווקא לראשי המטות, שהם אנשי הקודש, שנדריהם ושבועותיהם רצויות.

¹ הובאה במקום ע"י רש"י, רמב"ן ואור החיים.

וז"ל:

הדא הוא דכתיב ונשבעת חי ה' באמת במשפט ובצדקה (ירמיה ד, ב). אמר להם הקב"ה לישראל לא תהיו סבורים שהותר לכם להישבע בשמי אפילו באמת, אין אתה רשאי להישבע בשמי אלא אם כן יהיה בך כל המידות האלו. את ה' אלהיך תירא (דברים י, כ), שתהא כאותן שנקראו יראי אלהים, אברהם איוב ויוסף... אותו תעבד (שם), אם אתה מפנה עצמך לתורה ולעסוק במצוות ואין לך עבודה אחרת, לכך נאמר ואותו תעבד. ובו תדבק (שם), וכי יכול אדם להידבק בשכינה, והלא כבר נאמר (שם ד, כד) כי ה' אלהיך אש אכלה הוא, אלא לומר לך כל המשיא בתו לתלמיד שקורא ושונה, ועושה פרקמטיא ומהנהו מנכסיו, זהו שנאמר עליו ובו תדבק. אם יש בך כל המידות האלו את רשאי להישבע, ואם לאו אין אתה רשאי להישבע.

מדברים אלו של המדרש עולה בבירור, שעל אף שיש עניין מיוחד וחשוב במהותם של הנדר והשבועה, אין לראות בכך הדרכה לכולם.

הנטייה של הלומדים, לאור הסוגיה בנדרים (כב.), שנראה להלן, ומקומות נוספים בתלמוד ובמפרשים, ולאור פוסקי ההלכה שנביא בהמשך הדברים, היא שנדר אסור ושלילי, ואין רשות כלל לנדור ולהישבע. אך כפי שאנו כבר רואים, העניין כלל לא פשוט, וייתכן שעל אף שנדר ושבועה עניינם גדול, ההדרכה לציבור הרחב, ולכל מי שלא הגיע למעלה הראויה, היא שהדבר שליילי ויש להתרחק ממנו, כפי שנראה להלן.

גנות הנודר - שמוסיף על דברי תורה

"רבי נתן אומר הנודר כאילו בנה במה והמקיימו כאילו הקריב עליו קרבן" (נדרים כב.).

מה הדמיון בין נדר לבניית במה בשעת איסור הבמות?

אומר הר"ן במקום:

משום דסליק אדעתיה דנודר דמצוה קעביד דרחמנא אסריה במילי דאיסורה ואיהו נמי אסר אנפשיה. וקאמר דטעי דאדרבה לבונה במה דמי דנהי דרחמנא אזהריה לאקרובי קרבנות בפנים, אזהריה דלא לוסיף עלה לבנות במה ולהקריב בחוץ. ה"נ נהי דרחמנא אסר עליה דברים האסורים כי מוסיף איהו אמאי דאסר רחמנא פשע, כענין שאמרו בירושלמי לא דיך במה שאסרה תורה אלא שאתה אוסר עליך דברים אחרים.

מדברי הר"ן עולה, שהחטא שהנודר עובר עליו הוא עצם התוספת על מה שהתורה אסרה, וכפי שמביא מהירושלמי בריש פרק 'פותחין' וז"ל: "לא דיך במה שאסרה תורה אלא שאתה אוסר עליך דברים אחרים".

הר"ן מבאר, שמחשבתו של האדם היא דווקא חיובית, שרוצה מתוך כוונה טובה לאסור על עצמו דברים נוספים, אך זה עצמו בעייתי, כיוון שהקב"ה לא מעוניין באיסורים נוספים על האדם.

גם הרש"ר הירש הלך בדרך זו בתחילת פרשת מטות:

יש צד שווה בין במה לנדר: שניהם מייפים את כוחו של הרצון הסובייקטיבי השרירותי העומד מחוץ לתורה ובצד התורה. שחוטי חוץ ובמה נותנים לו ייפוי כוח כללי, ודבר זה נדחה ע"י התורה באופן מוחלט. דין נדרים נותן לסובייקטיביזם זה רק מקום מוגבל ומותנה.

דהיינו, אין מקום לתוספות אישיות ופרטיות על דברי התורה. התוספת האישית היא שרירותית, ארעית, ולא תמיד ברור מהיכן היא נובעת, ועל כן יש לדחותה לחלוטין.

הקושי בדברים אלו הוא שלא נתבאר בדבריהם דיו מדוע הוא דווקא דומה לבונה במה בחוץ, שהרי לפי דבריהם אף תוספת בפנים היא בעייתית.

אך גם אם נקבל את דברי הר"ן כביאור לדברי הירושלמי, שם ודאי כתוב שכל תוספת אסורה מצד עצמה, יש לשאול על כך, מדוע זה ברור שמצוות התורה הם המסגרת המרכזית של ההליכה בדרך הישר ע"פ רצון ה', אך מדוע שלא יוכל האדם להוסיף מדיליה סייגים ואיסורים ערכיים שהוא רואה בהם ערך ותועלת? בדברינו להלן נחתור להבנת עומק גדול יותר בדברי חז"ל אלה.

הסכנה לכשלון בעקבות הנדר

ובאמת, את דברי הירושלמי עצמו היה מקום לפרש שלא כדברי הר"ן.

מ'ניגון' דברי הירושלמי, "לא דיין", ניתן בהחלט להבין שהכוונה היא שהרי גם כך קיום מצוות התורה הוא קשה וצריך עמל רב לבל ישל האדם באיסורים שונים, וא"כ, אל יוסיף האדם על עצמו איסורים נוספים, פן ישל ונמצא יוצא שכרו בהפסדו, ובמקום לתקן ולהתעלות בקדושה נמצא מקלקל. דהיינו, החיסרון לפי הסבר זה איננו בנדר עצמו, בעצם התוספת על דברי התורה כפי שנתבאר בדברי הר"ן, אלא בסכנה העצומה שעלולה להימשך מכוח הנדר. ואכן כך גם עולה מצורת הפתח שרשב"ל פתח שם בגמ' בירושלמי: "רשב"ל פתח אילו היית יודע שהנודר כאילו נותן קולר על צווארו נודר היית", וכפי שהסברנו גם פה מודגשת הסכנה שבנדר ("קולר על צווארו") ולא החיסרון שיש בעצם הנדר.²

² כך גם עולה מפירוש הר"ן ומפשט הסוגיא בנדרים (ט). 'כנדר רשעים', אלא ששם העיסוק הוא בפשטות לפי רוב הדעות בנדרים קרבן שלהם נתייחדה פרשה נפרדת בתורה "כי תדור נדר לה' אלהיך לא תאחר לשלמו" (דברים כג, כב, ור"ה ז), ועיסוקנו כאן הוא בנדרים איסור בהם עוסקת פרשת מטות.

אף את דברי הגמ' בהמשך הסוגיא (כב.) ע"פ המשנה (ט.) שהנודר נקרא רשע, "כנדרי רשעים נדר בנזיר בקרבן ובשבועה", ניתן להסביר בכיוון זה.

במשנה (ט.) מבואר שהאומר 'כנדרי רשעים' נדרו כיוון שדרך של הרשעים לידור, ופירש **המפרש** בדף (כב.): "אע"פ שנודרים ומקיימים איקרו רשעים". לעומת זאת, האומר 'כנדרי כשרים' נדרו אינו נדר כלל כיון שאין הכשרים נודרים כלל "שאיין רשאיין לעשות כן" (ר"ן).

גם דברים אלו בגנות הנודר שנקרא במפורש רשע ניתן להסביר בדרכים שהבאנו עד כה. הרשעה יכולה להיות עצם התוספת על דברי התורה מדיליה, כפי שהבאנו בדברי הר"ן, ויכולה אף להיות הכנסתו של האדם את עצמו לסכנה של כשלונות נוספים.

הנדר - פרישה מן הציבור

אך וודאי, שמדברי ר' נתן שהנודר כאילו בנה במה מבואר אף יותר מכך, והדברים מתבארים בפירוש **הכלי יקר** בתחילת הפרשה (ל, ג).

וטעמו של דבר שירדה התורה לסוף דעת הנודר כי הוא אוסר על עצמו מה שכל העולם נוהגין בו היתר מסתמא רום לבבו השיאו שמכל העדה יבדל והוציא את עצמו מן הכלל. ובדרך זה מצינו בלשון רז"ל שלא יהא כל אחד הולך ובונה במה לעצמו, כי כל זה דרך גאה וגאון כמו שאמרו רז"ל (סוטה ד:) כל מי שיש בו גסות הרוח כאילו בנה במה...מה עניין הגס רוח אל הבונה במה אלא ודאי שמצד גסות רוחו הוא בונה במה לעצמו. ואותו דרך גאה וגאון המצוי בבונה במה מצוי גם בנודר כי מסתמא כוונתו כדי שיהא מוחזק בחסיד ופרוש...

בדברים אלו של הכלי יקר יש לענ"ד לעיין היטב.

הכלי יקר מצביע על הסיבה הנפשית שמביאה את האדם לבנות במה ולידור נדר. בניית הבמה נובעת מגאוותו של האדם שרום לבבו משיאו לעזוב את המשכן וללכת לבנות במה בחצרו, וכן גם לנדור נדר ולהחזיק עצמו בחסיד ופרוש. ויש לשאול, האם באמת כל אחד שנודר עושה זאת מתוך גאווה? והרי בהחלט יכול להיות אדם שרוצה לנדור מתוך רגשי קדושה והתעלות ובכוונה טובה, ומדוע יקרא גס רוח. כמו כן בעניין בונה הבמה, וכי לא יתכן מצב שאדם רוצה לבנות במה בסמוך לביתו כדי שיוכל לעבוד את ה' בכל זמן שיראה לנכון.

אם נבין את דברי הכלי יקר כפשטם נאמר שרק אותו אחד שנדר מתוך גאווה נדרו לא רצוי ונקרא רשע, אך אותו אחד שידור מתוך רגשי קודש והתעלות, נדרו יהיה רצוי. אך ודאי שאין זו כוונת דרשת ר' נתן זו, שכל הנודר, ולא משנה מדוע, כאילו בנה במה! וא"כ מדוע יחס זאת הכלי יקר דווקא לעניין הגאווה?

מיום שנתקבע משכן ה' בשילה, לאחר 14 שנות הירושה והשיבה בימי יהושע, נאסרו הבמות³. מיום זה ואילך נקבע שעבודת ה' צריכה לעבור דרך צינור הכלל, וזאת כיון שהבחירה האלוהית היא בכלל ישראל, לא בפרטים (מהר"ל נצח ישראל, פרק יא). הדרך האידיאלית לעבוד את ה' היא בבית המקדש שם כל אחד יכול להביא לידי ביטוי את פרטיותו ולהביא קרבנות נדבה, אך כחלק מהמסגרת הכללית, לא בנפרד ממנה. לאור דברים אלה, בניית במה היא פרישה מן הציבור, והפרישה מן הציבור היא בדיוק ההיפך מעבודת ה'.

הכלי יקר מעמיק את מבטנו ומנתח מה מתחולל בפנימיותו של האדם הבונה במה, אדם זה הוא אדם פרטי, שהעומד בראש מעייניו זוהי ההתקדמות הרוחנית הפרטית שלו, ואין גאווה גדולה מזו. אכן, בפועל אין זה מתגלה כגאווה גלויה, אלא כרגשי קודש והתעלות, אך באמת המנוע הדוחף לכל זה זו הגאווה. אותו אדם חושב בגאוותו שיכול הוא לפגוש את הקב"ה ולעובדו במסגרת הפרטית, בד' האמות שלו.

בדברי חז"ל אלו מתברר שאין זה כך. אין יכולת בעם ישראל לעבוד את ה' שלא כחלק ממסגרת הכלל. הפרט יכול למצוא את מבוקשו ואת מצויו אך ורק במסגרת הכלל, בבואו לירושלים שלוש פעמים בשנה. רק שם הוא יכול באמת, ליראות את פני ה'⁴.

על פי זה, מובנת מאד ההקבלה בין נודר לבונה במה. "רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות" (מכות כג:). התורה והמצוות היא דרך הישר של האומה כולה, על כל פרטיה. בתוך המערכת האדירה והאידיאלית הזו, כל אחד יכול למצוא את מקומו ומיצויו. הנודר שרוצה לקבל על עצמו איסורים נוספים, אף אם הדבר נובע מרגשי קדושה, הרי הוא פורש מן הציבור ומוסיף דרך פרטית משלו על הדרך הכללית שניתנה לכלל ישראל. הפרישה הזו מן הציבור, היציאה מן הכלל, היא הגאווה בה עוסק הכלי יקר, והיא הדמיון הפנימי שבין נודר לבונה במה.

נדרים סייג לפרישות

עד כה עסקנו בבעייתיות שראו חז"ל בנודר נדר. אך יש גם סוגי נדרים שחז"ל דווקא ראו באור חיובי, ואף המליצו לעשותם.

המשנה באבות אומרת: "נדרים סייג לפרישות" (ג, יג). ופירש הרע"ב שם:

³ עי' תורה תמימה (דברים יב, הערה לג).
⁴ להרחבה בסוגיית הבמות עיין בספר 'איש כלבנו', ביאור לספר שמואל של הרב אברהם רמר זצ"ל, פרק "היתר הבמות".

בזמן שאדם מתחיל בפרישות ומתיירא שלא יעבור מקבל עליו בלשון נדר שלא יעשה כך וכך, ועל ידי כן הוא כובש את יצרו.

דהיינו, יש מקום ועניין לנדור לצורך חיזוק בעליה רוחנית, שע"י הנדר יש לאדם יכולת טובה יותר להתמודד עם יצרו. במסגרת זה, אפשר לנדור אף על דבר שאיננו מצווה מקובלת, ואין בזה בעיה של בניית במה, כיוון שזה מונע את האדם מלעבור על איסורים אחרים.

אך **התוס'** (נדרים כ.) מסייג הבנה זו בדברי המשנה.

הא דאמר נדרים סייג לפרישות מפרש ר"ת כגון שנודר לקיים המצווה כמו אשנה פרק זה או אעשה מצווה זו.

תוס' מביא להבנת דברי המשנה את סוגיית הגמ' (ח.) שם מבואר שכל ההיתר להישבע על דבר מצווה, כמו שעולה מדברי דוד המלך ע"ה "נשבועתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך" (תהילים קיט, קו) , הוא רק "לזרוזי נפשיה". דהיינו, לפי הבנה זו, 'נדרים סייג לפרישות' פירושו שיש מקום לנדור כדי להתחזק יותר במצוות הקיימות "אשנה פרק זה או אעשה מצווה זו".

ברם, בין לפי דברי רע"ב ובין לפי דברי התוס' מטרת הנדר החיובי היא מטרה אחת, התחזקות בשמירת תורה ומצוות, ולשם כך הנדר מותר.

ואכן, בדברי הרא"ש (פסקים פרק ראשון סי' ח) מבואר שאין זה רק היתר לנדור כך, אלא אף מצווה.

ומיהו אם מצווה דגופיה הוא מיחייב בה ורמי עליה כגון הא דאמר אשנה פרק זה וכו' וירא פן יתרשל בדבר וגם בידו לקיים הדבר שרי ליה למנדר ולזרוזי נפשיה כדרב גידל, וכ"ש היכא דרגיל למישתלי ועבר על אחת ממצוות לא תעשה או מתרשל בקיום עשה דשרי ליה ומצוה למינדר ולאישתבועי להחמיר עליו לשמור ולעשות המצוות, ועל זה שנו חכמים נדרים סייג לפרישות.

בדברי הרא"ש ישנו חילוק. בחלק הראשון של דבריו הוא מדבר על חיזוק לקבלה מסויימת שאדם קיבל על עצמו, 'אשנה פרק זה', בעניין זה הוא איננו כותב שזה מצווה אלא רק שמותר לו לעשות כך. משא"כ בחלק השני של דבריו, שם הוא עוסק באדם שמתרשל בקיום מצוות, באדם כזה ודאי שזו מצווה לנדור, כדי להתחזק בקיום תרי"ג המצוות, ואין פה כלל עניין של בונה במה.

הרמב"ם בסוף הלכות נדרים (יג, כג) הלך ג"כ בכיוון, זה אך מיקד את עניין הנדרים לאו דווקא בחיזוק של מצווה כזאת או אחרת, אלא כדרך לתיקון המידות והמעשים.

מי שנדר נדרים כדי לכונן דעותיו ולתקן מעשיו הרי זה זריז ומשובח. כיצד, כגון מי שהיה זולל ואסר עליו הבשר שנה או שתים או מי שהיה שוגה בין ואסר היין על עצמו זמן מרובה או אסר השכרות לעולם וכן מי שהיה רודף שלמונים ונבהל להון ואסר על

עצמו המתנות או הניית אנשי מדינה זו וכן מי שהיה מתגאה ביופיו ונדר בנזיר וכיוצא בדברים אלו. כולן דרך עבודה לשם הן ובנדרים אלו וכיוצא בהן אמרו חכמים נדרים סייג לפרישות.

בדברים אלו של הרמב"ם מתחדש חידוש נוסף על דברי הרא"ש.

ברמב"ם מבואר שמצווה לנדור ('זריז ומשובח') אף על דברים שאינם שייכים באופן ישיר למצוות לא תעשה או עשה, לדוג' שתיית יין. ועל כך יש לשאול, א"כ מדוע אין זה רע כבונה במה וכפי שביארנו באריכות בדברינו לעיל.

בולט מאד בדברי הרמב"ם שנותן דוגמאות של מידות ומעשים רעים, זולל, רודף שלמונים ומתגאה ביופיו, ואלו דברים שלא הוזכרו בדברי הראשונים האחרים שהזכרנו. ייתכן מאד לפי זה, שהרמב"ם מנסה לתת לנו מבט כללי יותר על תועלת הנדר. עצם ההרגל במידות מגונות הוא מנוגד לרצון התורה ומגמתה להדריך את האדם להיות טוב וישר. ממילא, אדם שנודר לצורך תיקון מידותיו, הרי הוא מחזק ומקיים את רצון התורה, וודאי שדבר זה הוא משובח. דבר זה גדול בהרבה מנדר לדבר מצווה כזאת או אחרת, כיוון שזהו תיקון כללי להליכתו של האדם בדרך הישר, והרי זוהי כל מגמת התורה והמצוות. אדם שנודר נדר שכזה לא רק שלא בונה במה, אלא ההיפך הגמור, כיוון שמגמתו היא אחרת לגמרי. הוא איננו מחפש דרך פרטית לעבוד את ה' בדבקות דמיונית ושלילית, ולכן מוצא כל מיני איסורים נוספים להוסיף על דברי התורה כפי שביארנו למעלה את דברי הכלי יקר, אלא ההיפך מכך, הוא מתקן את מוסריותו ואת מידותיו הרעות, ואין דבר גדול מזה לתועלת הכלל.

לפי זה, התחדש לנו פשט חדש במשנה באבות, "נדרים סייג לפרישות", דאין הכוונה לפרישות ונזירות שעוזבת את החיים ומתבדלת מהם ומהציבור, כפי שהיה ניתן להבין מפירוש רע"ב שהבאנו לעיל. 'פרישות' פה הכוונה לתיקון המידות והמעשים, והנדרים לדרך זו הם כלי עזר להתקדמות מידותית זו. אך גם זה מסוייג מאד בדברי הרמב"ם כפי שמבאר בהלכה הבאה:

ואע"פ שהן עבודה לשם לא ירבה אדם בנדרי איסור ולא ירגיל עצמו בהן אלא יפרוש מדברים שראוי לפרוש מהן בלא נדר.

דהיינו, אע"פ שהעושה כן זריז ומושבח, מ"מ עדיף להימנע מכך, כדי לא להתרגל לנדור ואז יכול להפוך הדבר להרגל שיבוא לידי ביטוי גם במקומות לא רצויים שמאד מסוכנים להתקדמותו הרוחנית של האדם. לכן, גם אם רואה האדם צורך לפרוש מדבר מסויים לצורך תיקון מידותיו, עדיף לפרוש ללא נדר מפורש.

ההבדל בין נדר לשבועה

מהו ההבדל בין נדר לשבועה?

בגמ' בנדרים (ב:) מבואר החילוק: הגמ' מבארת שנדרים זהו איסור חפצא, ושבועות זהו איסור גברא. ובפשטות הכוונה היא שבנדרים האדם אוסר את החפץ עליו והחפץ מנוע ממנו, אך בשבועות הנושא האסור הוא האדם שמנוע מן החפץ.

אחת הנפק"מ המרכזיות שעולה מחילוק זה זוהי סוגיית נדרים חלים לבטל את המצווה (טז:): שם מבואר שנדר חל לבטל מצווה כיוון שהוא חל על החפץ, ואין מאכילין לאדם דבר האסור, ועל כן אסור לאדם לקיים מצווה זו שנדר לבטלה. משא"כ בשבועה, השבועה חלה על האדם, והאדם הרי מושבע ועומד מהר סיני לקיים את המצווה ולכן אין לשבועה זו יכולת לחול. אך מצאנו **בספרי** (מטות, א) חילוק נוסף בין נדר לשבועה.

מה הפרש בין נדרים לשבועה, בנדרים כנודר בחיי המלך בשבועה כנשבע במלך עצמו ואעפ"י שאין ראייה לדבר זכר לדבר: 'חי ה' וחי נפשך אם אעזבך'.

מהו הביאור בדברי הספרי הללו? מה יותר חמור לפי דבריו, נדר או שבועה? האם יש קשר בין החילוק הזה לבין החילוק של הגמ' בנדרים?

הגמ' בנדרים (דף יח.) כתבה במפורש ששבועה חמורה מנדר:

ומאי חומרא דשבועה מנדר... אלא משום דכתיב בה בשבועה 'לא ינקה' (שמות כ).

נראה ברור, שהחומרא שמדגישה הגמ' מהפסוק "כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא" היא שהזכרת שם שמים היא שמעניקה את החומרא לשבועה על פני הנדר. וכך גם מפורש בסוגיא (כ.): "לעולם אל תהי רגיל בנדרים שסופך למעול בשבועות", ופירש הר"ן: "דחמירי טפי דכתיב בו 'לא ינקה'". וכך כתב במפורש ה**נצי"ב** בביאור דברי הספרי (עמק הנצי"ב ספרי מטות א):

וה"פ דלהכי שבועה חמורה מנדר, משום דשבועה אוסר על נפשו שהוא חלק אלוה ממעל, וכשהוא מחלל שבועתו ה"ה ככופר במלך עצמו, אבל נדר שמטיל איסור וקדושה על החפץ, ועושהו כקרבן ואשי ה', שהוא בדרך משל חיי ופרנסת המלך...

הנצי"ב בדבריו מחבר את החילוק של הגמ' בנדרים בין חפצא לגברא לחילוק של הספרי. שבועה היא הטלת איסור על האדם עצמו, שהוא חלק אלוה ממעל, ועליו שורה שם שמים. ממילא, חילול השבועה הוא כפירה במלך עצמו. אך בנדר יש הטלת איסור על החפץ, לא על נפשו של האדם, וממילא חילול הנדר הוא פגיעה בחיי המלך, בחפציו, לא במלך עצמו, ולכן זה קל יותר משבועה.

אך כבר בגמ' (כ.) מבואר במפרש אחרת. **המפרש** גרס בגמ' "לעולם אל תהי רגיל בנדרים שסופך למעול בנדרים". רואים מדבריו שכנראה לא סבר ששבועה חמורה מנדר ועל כן אין חשש למעול

בנדרים מצד חילול השבועה אלא מצד חילול הנדר עצמו. וכך כתב שם במפורש החת"ס
בחידושיו, שברור שנדר חמור משבועה.

וכך מבואר בהדיא בספר החינוך (מצווה ל):

כי מחומר הנדר שהוא חמור מן השבועה, שהרי דימו אותו לחיי המלך, החמירו בו
להיות נתפש במהרה יותר מן השבועה.

ובאמת, הנצי"ב שהבאנו לעיל מביא בהמשך דבריו שישנה דעת "המקובלים"⁵ שסברו שנדר
חמור משבועה, וזה הפוך מהדעה המקובלת ששבועה חמורה מנדר לפי הנראה מסוגיות
התלמוד. כיצד?

מושג הנדר בפנימיותו

וכך כותב מרן הרב זצ"ל (קובץ ז, פז):

הנדר הוא עומק ההתגלות הטבעית של חוש האמונה, שמתגלם בביטוי ובמעשה. לא יחל דברו ככל
היוצא מפיו יעשה, היא ערובה על האמוניות הטבעית שתשמר את עמדתה, ולא תהיה נשטפת
בשטף האורה הגדול של החובה החוקית, הנתונה מגבוה מפי אל עליון, מפי הגבורה, מורשה כללית
לכל קהילת יעקב... מכירה היא האומה שהנודר נודר בחיי המלך, העולה עוד במעלה פנימית מן
הנשבע, שהוא במלך עצמו, כלומר בידיעה המנוחלת אשר קבלנו מורשה מאבותינו באמתת
האלהות, אבל הנודר, הוא בא מנביעת החיים של ההכרה הטבעית שבפנימיותה של הנשמה, שלמען
האיר אורה בכל מילואו וטובו, נתנו לנו תורת אמת חוקים ומשפטים צדיקים וישרים.

הרב מכניס אותנו לעומק הבנת עצם נטיית הנדר בתוך נפשו של האדם.

הנדר, הוא ביטוי לאמוניות הטבעית, לרגשי הקודש הטבעיים של האדם, שנובעים מתוך עומק
נפשו, ולא כבולים לחוק כזה או אחר של תורת ה'. ישנם רגעים שבהם האדם מתעלה מתוך
טבעיות נפשו הטהורה, ואת הרגעים הללו הנדר משמר לבל יפגע בו "שטף האורה הגדול של
החובה החוקית". הנדר שומר את אותה התפרצות טבעית פנימית שלא תמיד מורגשת באופן
גלוי, ועל כן חילולו הוא פגיעה בטבעיות זו.

תרי"ג המצוות הם החוקים שנתן הקב"ה לכל קהל ישראל כמורשה כללית, והם הדרך המרכזית
להתקדמות האדם ודבקותו באלוקיו. מערכת חוקים זו אינה מערכת חיצונית כפייתית אלא
שייכת ומתאימה לטבע הנפש הישראלית. באמת, היא כה מתאימה עד שהייתה אמורה להיות
נובעת מאליה מרצונו החופשי של האדם. אך בכל זאת, מתארת הגמ' בשבת (פח.) שהיה רצון
אלוהי לכפות עלינו את התורה הר כגיגית, "אם מקבלים אתם את התורה מוטב, ואם לאו, שם

⁵ הדברים מפורשים ברעיא מהימנא (יתרו צ"א ע"ב, ופנחס רנ"ה ע"א). בדברי אלו השתדלתי לא להיכנס לדברי קבלה מפורשים.
וע"ע בהערות לספר החינוך הוצאת מכון ירושלים.

תהא קבורתכם". בדברים אלו מגלה לנו הגמ' שאותה טבעיות רעננה לא יכולה להישמר באופן תמידי בעולם גשמי. הדרגה הרוחנית הגבוהה אליה הגיעו ישראל במעמד הר סיני לא יכולה להימשך ללא הפסקה, ועל כן יש צורך בציווי אלוהי "חיצוני" כביכול, כדי שהאומה תמשיך לדבוק בקב"ה בכל מצב ומקום.

אך לעיתים החוקיות הזו, ה'חובה הדתית' הזו, באה 'על חשבון' הרעננות הטבעית, שהיא פנימית יותר, טבעית יותר, ולא חיצונית מעשית. זהו הנדר. הוא טבעי, הוא רענן, כיוון שהוא נובע מפנימיות הנפש, מהשתוקקותה לבוראה, וזהו המקום ממנו נובעות באמת כל מצוות התורה⁶:

אבל הנודר, הוא בא מנביעת החיים של ההכרה הטבעית שבפנימיותה של הנשמה, שלמען האיר אורה בכל מילואו וטובו, נתנו לנו תורת אמת חוקים ומשפטים צדיקים וישרים.

לכן, הנודר הוא נודר בחיי המלך. הוא הנביעה הטבעית של החיים לאורה של הנשמה. לפי זה גם יוצא שבאמת כל הקבלות שקיבלו אבותינו עליהם כתוצאה מנטיית ליבם להתעלות, להתרומם, ולהתיישר בדרך הישר, והתקבלו בעם ישראל במסורת הדורות, גם הם נדרים כלליים, נדרי האומה:

וקל וחומר שישמח מאד בכל הנדרים הכלליים, שהם כל מסורת האבות, בזיקוקם העממי הכללי לצור משגבם ואלהי חשקם ותשוקתם

(קובץ ג, קפה)

לעומת הנדר, השבועה היא בשם שמים, במלך עצמו. אך במלך עצמו, בעצם אמיתת האלהות, אין לנו נגיעה. אין פה נביעה פנימית של חיים אלא רק היתפסות לידיעה שקיבלנו מאבותינו בדבר אמיתת האלהות. במובן זה, השבועה איננה נביעת החיים עצמם, אלא רק אמירה שנובעת מידיעה מסויימת שקיימת בשכלו של אדם, אך לא בעצם חיו. עצם אמירת שם שמים וחילולה היא דבר חמור ביותר "כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא"⁷, אך בפנימיות החיים, היא נובעת ממקום נמוך יותר, משכלו של האדם, שאיננו יכול להשיג כלל את עצם האלהות, אלא רק להתרומם אליה בנפשו⁸, וזו כבר תכונתו של הנדר.

⁶ עיין רמב"ן בתחילת פרשת מטות שכותב בתוך דבריו שם: "ונמצא שהנדרים על גבי תורה עולים וחלים על דבר מצווה כדבר הרשות". וייתכן שזהו הכיוון להבנת דבריו.

⁷ ע"ע בהסבר החינוך (מצוה ל) לעניין זה.

⁸ להרחבה עיין במאמר דעת אלהים שבספר אדר היקר, שם מתבאר היטב החילוק בין העיסוק בעצם האלהות לבין העיסוק באידיאלים האלהיים וההתרוממות אליהם.

הנדרים הם פונים לצד קדושת הרגש. מצד תגבורת רגשי הקדושה, היראה, העבודה ויתר כל הרגשות הטובים, ימלא לב האדם להיות נודר נדר. אמנם הוא מוזהר שלא יחל דברו, על האדם לידע את הערך הטוב שיש לרגשי קודש כשהם מתנהלים יפה, וחלילה לזלזל בהם (עין איה שבת א, ריג)

נדר - ליחידי סגולה

משנתבאר העניין הגדול שבפרשת נדרים, ברורה גם יותר הסכנה העצומה שבה. כיוון שנתנית דרור זו להתפרצות ספונטנית של רגשותיו של האדם, איננה מתאימה כלל לרוב האנשים באומה שרגשותיהם אינם צרופים ומבוררים די הצורך. או אז הופך הנדר לבניית במה, להתפרצות של רגשות פרטיים ואנוכיים שיש בהם פרישה מן הכלל שמסתרת בה בפנימיותה מידה גדושה של גאווה וגסות רוח, כפי שראינו למעלה בדברי הכלי יקר.

לאור הדברים הללו, מתבררת לנו ביותר כוונת המדרש שהבאנו בתחילת דברינו. פרשת נדרים איננה עניין כלל להמון העם. להמון העם ישנם תר"ג המצוות שהם הכוונה אלוהית נצחית וברורה כיצד ליישם ולחיות בפועל את מהותנו הפנימית, את "עצמות החפץ של היות טוב לכל". מורשה כללית זו לכל קהילת יעקב שלמה ואדירה היא ואין צורך להוסיף עליה מאומה. וכך הביא ה**טור** להלכה (יו"ד רג):

על כן צריך כל אדם להתרחק מן הנדרים שלא ידור שום דבר עד שיעשנו. ואפילו צדקה וכיוצא בזה אין טוב לידור אלא אם ישנו בידו ייתן מיד ואם לאו לא ידור עד שיהיה לו. ובהמשך דבריו הביא את סוגי הנדרים שמותר ומצוה לנדור לזרוזי נפשיה כפי שהבאנו לעיל, וסיים:

אבל מכל שאר הנדרים צריך האדם להתרחק מאד.

ואם כן, כיצד זה מסתדר עם הדברים שהבאנו עד כה במעלת הנדר? פרשת נדרים נאמרת ונכתבת לראשי המטות, לאנשי המעלה שהגיעו במעשיהם ובמידותיהם למדרגת "את ה' אלוהיך תירא ואותו תעבוד ובו תדבק – ובשמו תשבע" (דברים י, כ). אצל אנשים אלו, האמוניות הטבעית מבוררת וטהורה, ועל כן מנביעה היא רגשי קודש טהורים, שאינם מנותקים מן הציבור, מן המורשה הכללית שניתנה לכל קהילת יעקב, אלא עולים עליה ומהווים היסוד הפנימי להופעתה – קדושת הטבע הישראלי.